

УДК 81'16:398:355

DOI 10.58423/2786-6726/2026-3-158-180

ISSN 2786-6726 (Online), ISSN 2786-6718 (Print)

Надійшла до редакції: 03.06.2026

Схвалено до друку: 15.09.2026

Опубліковано: 30.10.2026

Кондратюк Ольга

Міфопоетичний архетип Змія як лінгвокогнітивна матриця хаосу: від фольклорної традиції до мілітарного наративу сьогодення

1. Формулювання проблеми

Колективна свідомість нації зазнає глибинної трансформації саме в періоди гострих історичних зламів, масштабних соціокультурних криз та екзистенційних загроз, якими є війни. Раціональні механізми сприйняття дійсності часто виявляються недостатніми для адаптації до травматичного досвіду, що зумовлює реактивацію архаїчних, дораціональних пластів мислення — міфопоетичних архетипів. Одним із таких універсальних концептів є архетип «Змія», який в українській та світовій культурі традиційно маркує первісний хаос, деструкцію, хтонічну загрозу та порушення сакральних кордонів (Войтович, 2014). У сучасному мовному просторі цей прадавній образ не просто зберігається як релікт минулого, а трансформується у потужну лінгвокогнітивну матрицю, яка структурує сприйняття поточної реальності, кодує образ ворога та виправдовує боротьбу з ним.

2. Наукова проблема

Суть проблеми зумовлена наявністю очевидних суперечностей: з одного боку, архетип «Змія» детально вивчений у класичній міфології та фольклористиці як статичний елемент традиційної культури, з іншого — його сучасний динамічний потенціал, механізми його мовної регенерації та специфіка функціонування як когнітивного інструменту в новітньому українському мілітарному наративі досі не отримали цілісного

Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica 2026/3: 158–180.

лінгвістичного осмислення. Залишається невизначеним, за якими лінгвокогнітивними законами архаїчний код хаосу перетворюється на інструмент сучасного інформаційно-психологічного протистояння.

3. Актуальність дослідження

Актуальність дослідження полягає в тому, що мова сьогодення виступає ретранслятором культурної пам'яті. Розкриття лінгвокогнітивного потенціалу матриці Змія дозволяє не лише реконструювати міфопоетичні витоки українського світосприйняття, а й експлікувати приховані ментальні важелі, які допомагають нації структурувати хаос війни та трансформувати його у впорядкований простір перемоги. Прагматичне втілення хтонічної матриці Змія у сучасному вітчизняному мілітарному дискурсі виявляє високий рівень лінгвокреативності українського соціуму, оскільки аналіз емпіричного матеріалу дозволяє простежити ці мовні вияви на різних комунікативних рівнях, починаючи від офіційних медіатекстів і завершуючи живим окопним сленгом.

4. Аналіз досліджень

Мовна тканина сучасної війни демонструє, що прадавні фольклорні моделі не зникли, а трансформувалися у новітні текстові стратегії. На онтологічному рівні в українській міфопоетичній традиції Змій традиційно маркується як істота, що уособлює сили Хаосу, протиставляючи себе впорядкованому Космосу через руйнування сакральних меж, розлад природного циклу та провокування катастрофічних станів (Войтович, 2014; Дунаєвська, 1987). Це чітко простежується у традиційних закликах екзорцизму вогняного чи зміїного духу: «...іди собі у безвісті, у тартарари, де сонце не світить і півень не співає» (Дмитренко, 2004, с. 88), де Змія буквально виганяють у простір докосмічного ніщо. Фольклорний гад прагне поглинути життя, як у відомому заклятті від гадючого укусу: «Змію лукавий, напустив ти отруту вогненну, щоб світ затьмарити» (Войтович, 2014, с. 192), що прямо корелює із сучасними текстовими репрезентаціями ворога як носія абсолютної темряви та руйнації. Сьогодні російська агресія дискурсивно сприймається суспільством як вторгнення такого ж ірраціонального хаосу. Ракетні удари, екоцид та підриви інфраструктури мовно кодуються через метафорику «абсолютного зла», де ворог постає не просто політичним суб'єктом, а хтонічним чудовиськом. Ворог маркується як деструктивна біомаса, позбавлена раціональності, чия єдина мета, що ретранслюється в офіційних медіатекстах та поетичному дискурсі (зокрема в творчості Галини Крук), — «випалити все живе, лишити після себе пустелю і

мертву землю» (Крук, 2024, с. 32). Це прямо відсилає до архаїчного страху перед чудовиськом, що ковтає світло і життя.

Ці метафоричні комплекси знаходять розгорнуту текстову вираженість у сучасній воєнній ліриці та публіцистиці, де траєкторії руху російських ракет чи безпілотників концептуалізуються через прадавній міфологічний мотив «вогняного змія». У ліриці Галини Крук деконструється міфологізація війни, а хаос передається через фізичну деформацію простору та образ неконтрольованої субстанції: *«війну не зупинити, як яскраву артеріальну кров із відкритої рани вона заходить у наші міста озброєними людьми, розсипається ворожими ДРГ у внутрішніх дворах, ніби смертельні ртутні кульки»* (Крук, 2024, с. 45). У поезії Сергія Жадана хаос реалізується через оніміння та деструкцію семіотичного простору. Вороже вторгнення подається через метафору агресивної зими, що знищує ідентичність: *«Ця зима приходить, аби стояти поміж розмов, / приходить, аби міняти значення назв і назви міст. / Сніг засипає мову, сніг засипає кров...»* (Жадан, 2023, с. 112).

Водночас глибинне розуміння механізмів цієї новітньої метафоризації неможливе без виходу за межі суто українського контексту, оскільки реактивовані війною мовні коди базуються на спільнослов'янських архетипних структурах. Саме тому залучення матеріалів загальнослов'янського компаративного аналізу дозволило спиратися на здобутки чеської славістики, фольклористики та міфокритики, де семантика змієподібних істот традиційно розглядалася в контексті етнокультурних міфів та мовної картини світу.

Теоретичним підґрунтям для вивчення накресленої проблеми стали фундаментальні розвідки вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі міфокритики, фольклористики та етнолінгвістики. Витоки компаративного аналізу слов'янського міфопоетичного простору й семантики змієподібних істот закладено в класичних етнографічних працях К. Я. Ербена (Erben, 2009, с. 285), який у своїх дослідженнях фольклорних мотивів обґрунтовував роль зміїних образів як уособлення хтонічних сил та викрадачів життєво важливих благ. Цю концепцію фундаментально розвиває чеський славіст Я. Г. Махал у своїй монографії «Слов'янська міфологія». Дослідник детально описує міфологічне протистояння громовержця та змія, що відображало боротьбу між законом і беззаконням, сакральним ладом і руйнівною анархією (Máchal, 1918, с. 290). З позицій сучасної когнітивної лінгвістики, виявлену вченим опозицію доцільно інтерпретувати як базову когнітивну вісь, за допомогою якої в слов'янській мовній картині світу концептуалізувалося онтологічне зіткнення космосу та хаосу, а лінгвальне маркування хтонічного ворога слугувало інструментом структурування етнокультурного міфу.

Масштабування цієї опозиції до рівня універсальної моделі міфопоетичного мислення спирається на теоретичні засади структурної антропології та семіотики. К. Леві-Строс розглядав міф як структурний механізм осмислення та опосередкування фундаментальних суперечностей людського буття (Lévi-Strauss, 1958). М. Еліаде досліджував космогонічний перехід від Хаосу до Космосу та його ритуальне відтворення, зокрема через міфологеми перемоги над драконічним або хтонічним противником (Eliade, 1954).

На вітчизняному ґрунті семантичний генезис та амбівалентна природа цього архетипу як володаря підземного світу досліджувалися в енциклопедичних працях В. М. Войтовича. Автор детально простежує еволюцію образу від архаїчного Ящера, який «символізував первісний хаос, океан, із якого постало життя, і водночас глибинну земну силу» (Войтович, 2014, с. 192). У міфологічних реконструкціях В. М. Войтовича Змій постає як уособлення затиснутої в надрах стихії, що здатна викликати землетруси та повені, але водночас є життєдайною вологою лісів і засіяних нив. Таким чином, прадавній Змій замикав на собі цикл «життя–смерть–життя», володіючи ключами від підземного царства, де спочивають предки і де зароджується нове буття.

Особливості жанрової еволюції образу Змія від міфічного повелителя стихій до уособлення соціального та етнічного зла детально проаналізовано М. К. Дмитренком (2004), а специфіку сюжетних матриць змієборства у просторовій моделі чарівної казки експліковано Л. Ф. Дунаєвською (1987). Спираючись на праці М. К. Дмитренка (2004), можна простежити, як міфологічний гад перетворюється на «соціального паразита» та загарбника, чия агресія мотивується вже не природною стихією, а прагненням до поневолення. Науковець доводить, що фольклорна традиція через цей образ кодувала історичну пам'ять про реальні етнічні загрози. Цей етносоціальний вектор органічно накладається на виділену Л. Ф. Дунаєвською (1987) архітектоніку чарівної казки: дослідниця експлікує змієборство як «динамічний центр канонічної сюжетної структури» (Дунаєвська, 1987), де ліквідація Змія є не просто фізичним знищенням супротивника, а актом космологічного очищення простору. Сама битва із потворою завжди розгортається в точці найвищої просторової напруги (у підземеллі, на горі чи біля межевої ріки), що символізує кристалізацію сил добра перед обличчям тотальної загрози.

Збагаченню сучасного лінгвокультурологічного та міфопоетичного дискурсу сприяють розвідки новітніх дослідників у сфері міфопоетики, літературного міфотворення та архетипіки.

Поглибленому розумінню сучасних текстових трансформацій сприяють концептуальні спостереження Н. Дев'ятко (Deviatko, 2026)

стосовно міфологічного субстрату та архетипних моделей: теоретичні узагальнення дозволяють трактувати звернення сучасних авторів до прадавнього міфу про змієборство не як спрощене алегоризування, а як продуктивний спосіб міфопоетичного осягнення катастрофічної реальності та інструмент онтологічного «одужання» особистості через подолання деструктивного впливу Хаосу.

Важливість сакралізації просторових орієнтирів та концептуалізація водного топосу, розгорнута в дослідженні В. Меньок та Ю. Періг (2025), висвітлює амбівалентну символіку ріки як сакральної межі, що відокремлює Космос від Хаосу, поєднуючи руйнівну й творчу енергії. Це слугує методологічним підґрунтям для аналізу просторової локалізації Змія у фольклорних текстах та його сучасних рецепціях, де водна перешкода чи топос (зокрема острів Зміїний чи річкові рубежі) постає межею оборони та очищення.

Аналіз оніричних мотивів у праці Ю. Кравченко (2025) дає змогу інтерпретувати сни й передчуття у воєнній ліриці як специфічний лімінальний простір злиття земного й потойбічного світів, через який оприявнюються міфопоетичні образи загрози та ворожого «потойбіччя».

Спостереження І. Сирко (2026) стосовно ірраціонального та безумства як лімінального стану між нормою й антинормою, сакральним і профанним допомагають розкрити специфіку художнього зображення ворога як носія руйнівного Хаосу, що порушує етичні та буттєві норми людського існування.

Нарешті, дослідження С. Журби (2026) щодо автобіографічного наративу як форми автоміфологізації та естетичного опрацювання травматичного досвіду пояснює механізм трансформації особистого переживання війни сучасними поетами у сакралізований міфопоетичний сюжет боротьби зі Змієм.

Попри значний доробок згаданих дослідників, які ґрунтовно вивчили міфопоетичний образ Змія на традиційному матеріалі, у сучасній науці досі недостатньо розробленими залишаються саме лінгвокогнітивні закони реактивації цієї хтонічної матриці в новітньому українському мілітарному наративі. Фокусуючись переважно на фіксації архаїчних форм цього мотиву впродовж минулих епох, академічні студії водночас залишали поза увагою його динамічний метафоричний потенціал та трансформацію у дієвий інструмент сучасного інформаційно-психологічного протистояння, що й зумовлює потребу цілісного лінгвістичного осмислення.

5. Мета дослідження

Урахування зазначених теоретичних положень дало змогу визначити мету дослідження, яка полягає в здійсненні комплексного лінгвокогнітивного та

лінгвокультурологічного аналізу трансформації хтонічного архетипу Змія в українському просторі: від архаїчних фольклорних і міфологічних моделей до його динамічної реактивації та функціонування в сучасному мілітарному дискурсі. Реалізація поставленої мети передбачає послідовне розв'язання низки конкретних наукових завдань, а саме: систематизувати теоретико-методологічні підходи до вивчення слов'янського міфопоетичного простору у працях К. Я. Ербена (2009) та Я. Г. Махала (1918); з'ясувати семантичний генезис, жанрову еволюцію та особливості сюжетного моделювання образу Змія на матеріалі української міфології та фольклорної казки за розвідками В. М. Войтовича (2014), М. К. Дмитренка (2004) й Л. Ф. Дунаєвської (1987); визначити мовні механізми деконтекстуалізації та метафоризації архаїчного образу Змія в текстах мілітарного періоду; окреслити лінгвокогнітивні стратегії трансформації хтонічної матриці на засіб сучасного інформаційно-психологічного протистояння.

6. Об'єкт і предмет дослідження

Окреслена траєкторія наукового пошуку зумовила вибір об'єкта дослідження, яким є український міфологічний і сучасний мілітарний дискурсивний простір як середовище кодування, збереження та динамічної трансформації етнокультурних смислів. Предметом дослідження є лінгвокогнітивні та лінгвокультурологічні особливості еволюції хтонічного архетипу Змія – від класичних фольклорних матриць хаосу до його новітньої семантичної реактивації в умовах сучасної війни.

7. Методика та методологія

Джерельну базу та фактичний матеріал дослідження сформовано на основі двох взаємодоповнювальних масивів. Перший пласт становить теоретико-текстову основу роботи й охоплює класичні та сучасні академічні праці зі слов'янської міфології та фольклористики К. Я. Ербена і Я. Г. Махала, енциклопедичні видання з народних вірувань В. Войтовича, а також корпуси українських чарівних казок і фольклорних джерел, узагальнені в дослідженнях М. К. Дмитренка та Л. Ф. Дунаєвської. Опрацювання цього джерельного масиву забезпечило ретроспективний аналіз досліджуваного феномену та дало змогу простежити семантичний генезис міфологеми Змія від її архаїчних витоків до етапу соціокультурної та етнічної маркованості в традиційній культурі. Другий пласт становить емпіричний матеріал – вибірка мовних одиниць і контекстів, що охоплює метафори, порівняння, фразеологічні одиниці, а також масмедійні та художні фрагменти сучасної мілітарної прози й публіцистики. Цей матеріал зафіксовано в мілітарному

дискурсі та поетичному доробку сучасних українських авторів, зокрема у творах С. Жадана, Г. Крук, С. Поваляєвої та в антології «Поміж сирен» (2023), де образ ворога моделюється крізь призму хтонічного архетипу. Опрацьований масив мовного матеріалу дає змогу простежити, як травматичний досвід війни концептуалізується за допомогою стійких лінгвокогнітивних структур. Аналіз цих контекстів уможливив не лише реконструкцію окремого фрагмента сучасної мілітарної мовної картини світу, а й виявлення способів адаптації давніх етнокультурних кодів до умов сучасного інформаційно-психологічного протистояння.

Методологія дослідження ґрунтується на комплексному підході. Компаративно-історичний метод застосовано для зіставлення слов'янських міфомоделей і простеження еволюції образу в часі; лінгвокультурологічний – для експлікації етноспецифічних смислів у лексемах на позначення хтонічних істот; концептуальний – для моделювання когнітивної структури архетипу та особливостей його метафоризації в мілітарному контексті. Залучення дискурс-аналізу та контекстуально-інтерпретаційного методу дало змогу дослідити прагматичний потенціал новітніх текстів про війну, у яких архаїчні образи актуалізуються в контексті сучасного інформаційного протистояння. Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі міфологеми Змія як динамічного лінгвокогнітивного конструкта, що вербалізується в сучасному українському мілітарному дискурсі через систему номінацій, метафор і концептуальних зв'язків, завдяки яким відбувається реактивація архаїчних смислів у новітніх медійних і поетичних текстах. Простежено механізми лінгвокультурної реконтекстуалізації, за яких прадавня міфологічна опозиція проєктується на реалії сучасної війни та трансформується в мовні стратегії маркування ворога й захисту власного сакрального простору. Науково-практична цінність роботи полягає в поглибленні уявлень про трансформацію ментальних структур в екстремальних умовах соціокультурних криз, що розширює методологічні можливості когнітивної лінгвістики та етнолінгвістики. Результати дослідження можуть бути використані в освітньому процесі закладів вищої освіти під час викладання курсів із лексикології, стилістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики та когнітивного аналізу тексту. Окремі положення роботи також можуть мати прикладне значення для фахівців зі стратегічних комунікацій і медіааналітиків у сфері інформаційно-психологічного протистояння, зокрема для аналізу способів сприйняття й актуалізації базових культурних кодів у колективній свідомості, а також слугувати підґрунтям для укладання словників символів і конотативної лексики мілітарного періоду.

8. Результати дослідження та їх обговорення

У фундаментальних етнографічних розвідках та збірниках народної поезії К. Я. Ербена, який присвятив життя збиранню та компаративному аналізу слов'янських казок та балад, образ Змія (дракона) постає як первісна лінгвокогнітивна матриця утримання або викрадення життєдайних космічних благ — води, сонця, золота чи плодючості. Знакова теоретична праця «Про слов'янську міфологію» (*O slovanské mytologii*) ґрунтується на аналізі чеського та загальнослов'янського фольклорного матеріалу. На його основі дослідник обґрунтував, що хтонічний Змій є уособленням заціпеніння зими та деструктивних сил природи, які прагнуть зупинити лінійний час і повернути світ до хаотичного стану. К. Я. Ербен зазначав, що в народній свідомості «змій постає як заздрісний та ненажерливий загарбник світла й тепла, що заковує води та приносить на землю темряву й заціпеніння» (Erben, 2009, с. 84). Звільнення цих благ у текстах Ербена завжди вимагає лінгвально та ритуально зафіксованого героїчного чину, що закладає основи сюжету про тріумф порядку над безладом.

У контексті лінгвокультурологічного аналізу зазначену опозицію поглиблюють концептуальні напрацювання чеського славіста та дослідника міфопоетичного мислення Я. Г. Махала. У своїй фундаментальній праці «Слов'янська міфологія» (*Slavic mythology*), розглядаючи просторово-семантичну архітектоніку уявлень давнього суспільства, він інтерпретує змієподібну істоту не просто як канонічний образ фольклору, а як глибинний ментальний конструкт, що виступає первісним і неминучим супротивником Громовержця. Я. Г. Махал доводить, що опозиція вищого (небесного) та нижчого (хтонічного) світів є базовою когнітивною віссю, за допомогою якої слов'янський етнос історично маркував протистояння між сакральним ладом і руйнівною анархією. За концепцією дослідника, змієморфний код у слов'янській традиції постає універсальним способом номінації Хаосу: він структурує простір хвороб, потойбіччя та некерованої стихії, що загрожує знищенням культурних і життєвих кордонів суспільства. У контексті нашої розвідки розробки чеського вченого слугують змістовим підґрунтям для розуміння того, як ця давня опозиція «Космос / Хаос» реактивується та інструменталізується в сучасних мовних стратегіях мілітарного дискурсу. У сучасній мовній тканині війни акти екоциду, руйнування інфраструктури та ракетного терору вербалізуються через метафорику системного й холоднокривного знищення, де ворог кодується як деструктивна сила хтонічного гада, спрямована на «випалення всього живого».

Фольклорний матеріал, зібраний чеською міфологічною школою (К. Я. Ербеном, Я. Г. Махалом), дозволяє побачити в образі Змія не просто

пережитковий природний міф, а глибинний когнітивний регулятор, за допомогою якого етнос маркує зовнішні загрози, виокремлює ірраціональний хаос та обґрунтовує потребу його ліквідації задля збереження цивілізаційних кордонів. Саме цей універсальний механізм фіксації загрози сьогодні доводить свою життєздатність в українському мілітарному наративі, трансформуючи архаїчний міф у дієвий інструмент сучасної інформаційно-психологічної оборони. Рецензуючи та критично осмислюючи доробок чеської славістичної школи в контексті окресленої проблеми, варто наголосити на високій евристичній цінності концепції К. Я. Ербена, тому що його погляд на Змія як на «загарбника світла» дозволяє лінгвістично екстраполювати архаїчний концепт на сучасні реалії: спроби ворога занурити українські міста в темряву (через руйнацію енергетичної інфраструктури) вербалізуються в мілітарному дискурсі не просто як воєнний злочин, а як хтонічний замах на світло й тепло (Erben, 2009). У сучасному медіапросторі протистояння агресору вербалізується через стійкі бінарні опозиції: ворога маркують як «імперію пільми», «армію темряви» чи «цивілізаційну ніч», тоді як український опір концептуалізується через семантику світла й захисту. Метафоричні комплекси на кшталт «світло переможе темряву» або брендові номінації на кшталт «генерація незламності» функціонують у масмедіа як потужні сугестивні маркери, що мобілізують суспільну свідомість і підсилюють емоційний вплив публіцистичного дискурсу.

Водночас, попри фундаментальність праць Я. Г. Махала, його модель протистояння Громовержця та Змія як відображення архаїчної опозиції «Космос / Хаос» потребує певного когнітивного переосмислення в межах мілітарного дискурсу ХХІ століття. Якщо у класичному слов'янському міфі Змій міг уособлювати деструктивні чи дестабілізуючі сили, то в сучасному українському наративі цей код зазнає повної реконтекстуалізації: він екстраполюється виключно на зовнішнього агресора. Дискусійним, але надзвичайно продуктивним є висновок про те, що сучасне змієборство виступає не просто захистом території, а бінарним протиставленням цивілізаційного Космосу та тоталітарного деструктивного антикосмосу агресора. Оцінюючи методологічний потенціал чеської міфокритики (Máchal, 1918), констатуємо: вона забезпечує надійне підґрунтя для розуміння просторового маркування загрози, де простір ворога цілком закономірно концептуалізується через хтонічні та змієморфні ознаки. Така екстраполяція класичної моделі Я. Г. Махала є важливою для лінгвокультурології, оскільки вона демонструє стійкість архаїчного міфологічного канону в умовах новітнього мілітарного дискурсу, де образ Змія продовжує виконувати функцію маркування зовнішнього ворога-чужинця.

Образ Змія як втілення хтонічної сили та його роль у космогонічних сюжетах української традиції досліджено, зокрема, у праці Л. Ф. Дунаєвської (1987), тоді як механізми трансформації цього образу в сучасному мілітарному дискурсі потребують окремого лінгвокультурологічного осмислення. У міфологічній традиції цей персонаж постає не як самостійний «монополіст», а як парадоксальний утримувач (викрадач) життєдайних ресурсів: він блокує доступ до води, світла чи плідності, що в системі архаїчного світогляду уможливлювало бінарну опозицію «Космос / Хаос». В українській лінгвокультурологічній перспективі ця модель виявилася надзвичайно стійкою, вона інтегрувалася в сучасний медіапростір, де зовнішня військова загроза кодується через метафорику «хтонічного гада» (загарбника), що прагне «випалити» ресурси та зупинити життя. Такий вибір мовних засобів зумовлений не «генетичною пам'яттю» про язичницькі культи, а прагматикою сучасного мілітарного дискурсу, який використовує глибоко вкорінені в культурі бінарні опозиції для маркування ворога як сили, що заперечує саме існування цивілізованого порядку. М. К. Дмитренко у своїх фольклористичних студіях фокусується на жанровій специфіці репрезентації архаїчного архетипу, доводячи, що в народній прозі відбулася еволюція образу: у казковому епосі міфічний Змій поступово трансформується з володаря природних стихій у втілення ворожої сили, з якою зустрічається герой (Дмитренко, 2004, с. 115). У контексті лінгвокультурології цей процес соціоморфізації чітко простежується на лексичному рівні: якщо на ранніх етапах функціонування Змій маркувався через метеорологічні коди («чорна хмара» як первісний образ грози та утримувача вологи), то в пізніших фольклорних жанрах (зокрема, християнізованих легендах) він набуває соціально-релігійних конотацій, де його діяльність кодується через номінації на кшталт «людоджер» чи «насильник». Така семантична еволюція свідчить про те, що українська народна традиція поступово адаптувала архаїчний змієморфний код для мовної концептуалізації нових типів екзистенційних загроз.

Зі свого боку, Л. Ф. Дунаєвська у фундаментальній праці «Українська народна казка» (1987), досліджуючи поетику та структурну морфологію жанру, розглядає міфічного Змія як ключового персонажа-антагоніста, що уособлює межовий, ірраціональний простір хаосу, протиставлений упорядкованому світу людини. Спостереження дослідницької школи Л. Ф. Дунаєвської про те, що змієборчий сюжет будується на подоланні екзистенційної кризи (порушенні космічної чи сімейної рівноваги через викрадення сакрального блага), є принциповими для нашої роботи. Утім, якщо в архаїчній чарівній казці акти руйнації мають переважно міфологічний характер (крадіжка води, закриття сонця, викрадення

героїні), то в інших жанрах фольклору (легендах та переказах) цей образ зазнає соціоморфної трансформації. Саме цю еволюцію ми екстраполюємо на сучасний мілітарний дискурс, де архаїчні матриці протистояння хаосу адаптуються для вербалізації новітніх екзистенційних загроз.

Для експлікації лінгвокогнітивних механізмів переходу архетипу Змія у мілітарний дискурс необхідним є безпосередній аналіз мовної тканини українських фольклорних першоджерел, де цей образ зафіксований у своїх первинних семантичних виявах.

У дискурсі українських народних замовлянь лексеми *змій*, *змія*, *гад*, *гадина* виступають ключовими когнітивними маркерами ірраціонального, підступного зла, фізичного болю та деструкції (хвороби), що проникає в чистий, упорядкований простір людського тіла чи соціуму. Мовна структура замовлянь будується на чіткому просторовому відторгненні цієї хтонічної сили, витісненні її за межі сакрального кордону. Типовою є текстова формула: як зазначається в народних замовляннях проти гадів, сакральна формула вимагала відвести небезпеку «на пусті болота, де сонце не світить», локалізуючи Змія виключно у чужому, неживому просторі.

З лінгвокультурологічного погляду тут важлива номінація «чужого» простору — «сухі ліси», «пусті болота», які кодуються як зони небуття, первісного безладу, що чітко окреслює межі сакрального антисвіту. Архаїчна свідомість прагнула не просто знищити гадину, а повернути її до природного хтонічного середовища, локалізувати зло. Цей самий лінгвокогнітивний алгоритм просторової локалізації зла спостерігаємо в сучасному військовому сленгу та публіцистиці, де територія ворожої держави піддається реверсивній метафоризації та номінується як «московські болота» або «тайга», тобто простір, позбавлений ознак цивілізаційного Космосу.

У жанровій матриці української чарівної казки (зокрема в класичних сюжетах «Котигорошко» (ГФК, 1984, с. 40–48), «Кирило Кожум'яка» (ГФК, 1984, с. 22–26), «Іван Голик» (ГФК, 1984, с. 28–40), «Чорт-змій і запродані діти» (Кононенко, 2025, с. 139–142)) поява Змія завжди маркується мовними засобами космічного масштабу руйнації. Він тут постає не побутовим ворогом, а істотою, що зазіхає на онтологічні основи Всесвіту. Рух міфологічного персонажа в традиційних текстах стабільно супроводжується мовними формулами тотального знищення та блокування базових благ: у фольклорній традиції він постає руйнівником земного простору, викрадачем небесних світил та утримувачем життєдайних вод. Мовна семантика тотального поглинання, зафіксована у казковому епосі, виводить фігуру агресора за межі людського виміру, дегуманізує її та водночас наділяє героя-визволителя функцією сакрального рятівника, покликаного відновити порушений світопорядок. Описаний у казках мовний код «космічної

руйнації» виявився надзвичайно стійким, що дозволило йому крізь віки трансформуватися у сучасні метафоричні комплекси, де нинішні загрози (наприклад, ракетний терор чи екологічні катастрофи) підсвідомо кодуються через ті самі прадавні формули випаленого неба та замкненого простору.

Важливим елементом казкової поетики є категорія багатоголовості антагоніста (три-, шести-, дев'яти- чи дванадцятиголовий Змій), де кількість голів семантично маркує інтенсивність загрози та опір архаїчному ворогу. Текстовий код чарівної казки фіксує здатність цього персонажа до регенерації та надприродної живучості, що вимагає від героя-змієборця не просто локального удару, а тотального знищення (розсічення всіх голів, спалення тіла та розвіювання попелу), зафіксованого у фольклорних формулах. Подолання такого ворога у міфопоетичній системі виступає актом відновлення порушеного Космосу, де герой діє не як первинний творець (деміург), а як сакральний рятівник (сотер), що ліквідує екзистенційну загрозу, повертаючи суспільству стабільність та рівновагу.

У сучасному мілітарному дискурсі символіка російського державного герба (двоголового орла) у медіатекстах та армійському сленгу зазнає стійкої пейоративної трансформації, перетворюючись у масовій свідомості на образ багатоголової потвори — «гідри» чи «аспіда». Поява цих номінацій вказує на глибоку інтертекстуальність, де традиційний фольклорний код змієборства синтезується з елементами античної та християнсько-бестіарної традиції, когнітивна модель змієборства при цьому проєктується на тактичні дії Збройних Сил України: знищення ворожих командних пунктів, логістичних вузлів та керівного складу. Це все вербалізується в медіарепортажах через метафори «відрубати голову потворі» чи «випалити вороже лігво». Тотальна ліквідація окупаційних сил у новітніх мілітарних текстах когнітивно співвідноситься з фольклорним мотивом остаточного знищення демонічної істоти (повного розвіювання попелу), фіксуючи настанову на безповоротну нейтралізацію джерела екзистенційної загрози.

В українських міфологічних легендах архетип Змія тісно пов'язаний із концептом сакральної межі. Сюжет, де святі ковалі запрягають Змія в плуг і проорюють глибокий рів до моря, демонструє міфопоетичну аксіологію простору: ця межа відокремлює впорядкований людський світ («своє») від хаотичного потойбіччя («чуже»). Кордон у легенді постає не як юридична лінія, а як ментальний мур, що захищає космос від хтонічного вторгнення. У лінгвокультурологічному аспекті цей архаїчний сюжет закріплює опозицію «свій – чужий», де ворожий простір апіорі маркується як небезпечний і потребує ритуального відмежування.

У фольклористичних та міфокритичних студіях зазначається, що в традиційному українському тексті образ Змія маркує межу між упорядкованим, сакралізованим простором людини («своїм») та ворожим, хаотичним потойбіччям («чужим»). Будучи головним антагоністом у сюжеті змієборства, цей архетип постає не просто художнім персонажем, а фундаментальним міфопоетичним маркером, який концептуалізував екзистенційну загрозу та потребу відновлення Космосу (світопорядку) через ритуальне подолання носія Хаосу.

Аналітичний огляд праць українських дослідників засвідчує наявність ґрунтовної фактологічної бази, яка в умовах новітніх викликів потребує лінгвокультурологічного переосмислення. Якщо в традиційних студіях, зокрема у В. Войтовича (2014), фіксується первинна амбівалентність образу Змія як утримувача скарбів і водночас руйнівника, то сучасний мілітарний дискурс радикально реконтекстуалізує цю матрицю. У мовній практиці війни архайчні охоронні функції образу нівелюються, натомість актуалізується його виразно негативний семантичний полюс. Поява номінацій на кшталт «північний аспід» чи «череві гадина» є не безпосереднім наслідком еволюції міфу, а результатом свідомого конструювання нових політико-метафоричних фреймів у сучасній воєнній публіцистиці, що використовуються для маркування простору та дій агресора.

Рецензуючи висновки М. К. Дмитренка щодо еволюції образу в бік «конкретного соціоетнічного зла» (Дмитренко, 2004), вважаємо за необхідне додати: сьогодні ми фіксуємо зворотний процес — не заземлення міфу до побутового чи етнічного рівня, а навпаки, космізацію конкретного політичного ворога, піднесення його до рангу первісної хтонічної потвори. Це цілком суголосно з положеннями новітніх мовознавчих студій воєнного періоду, які доводять, що радикальна дегуманізація та кодування образу агресора через прадавні архетипи є базовою стратегією ментального захисту соціуму в інформаційно-психологічному протистоянні.

Повністю солідаризуючись із лінгвогеографічним підходом Л. Ф. Дунаєвської, яка визначила Змія як «просторового антагоніста» (Дунаєвська, 1987, с. 78), підкреслимо, що саме її теза стала ключем до розуміння сучасного масмедійного та художнього кодування ворожої території як «зміїного лігва». Отже, якщо класична українська фольклористика розглядала цей архетип як естетичну або етнографічну категорію в статичних текстах, то наше дослідження долає цей пасивний підхід, доводячи, що виявлені В. М. Войтовичем, М. К. Дмитренком та Л. Ф. Дунаєвською матриці сьогодні діють як активні мовні фільтри, через які нація концептуалізує свій травматичний досвід. Запропонована інтеграція класичних фольклористичних здобутків у парадигму сучасної

когнітивної лінгвістики дозволяє стверджувати: прадавній міф про змієборство перестав бути реліктовим елементом усної народної творчості, він трансформувався у життєздатну ідеомодель та потужний лінгвокультурний щит. Текстуалізація образу ворога через репліковану матрицю хтонічного гада забезпечує швидку прагматичну мобілізацію колективного несвідомого, перетворюючи оборонний дискурс на акт відновлення вищої цивілізаційної справедливості.

Однією з ключових сюжетних моделей розв'язання прадавнього протистояння Хаосу та Космосу є змієборство. Традиційні образи Микити Кожум'яки чи Котигорошка, які вгамовували потвору та проорювали «змієві вали» для встановлення кордону, сьогодні екстраполюються на Сили оборони України. Сучасний український воїн у медіатекстах та неоміфологічних сюжетах наділяється рисами архетипного Змієборця, а мета війни лінгвістично формулюється не просто як повернення територій, а як остаточне вибудовування безпекової межі з хтонічним сусідом.

У текстах національних медіа та публіцистичних репортажах архаїчний архетип Змія активно використовується для концептуалізації ворожих дій. Траєкторії руху російських ракет чи безпілотників часом описуються через зооморфні метафори обвивання та маневрування, де загроза маркується через образи міфологічних потвор. Характерним є й медійне обігрування назв ворожої техніки чи зброї в публіцистичному дискурсі, де образні паралелі з фольклорними персонажами синтезуються з новітніми технологіями відсічі, актуалізуючи міфологему змієборства у протистоянні сучасній агресії.

На рівні мілітарного дискурсу, який апелює до глибинних етнокультурних кодів, ідея остаточного протистояння часто живиться архаїчними матрицями непоступливості. Як зауважують дослідники, сучасний український воєнний дискурс спирається на базові імперативи («Слава Україні!», «Воля або смерть», «Незламні»), проте в публіцистичному та волонтерському середовищі ці смисли додатково підкріплюються зооморфними метафорами боротьби з екзистенційним злом. У досліджуваному матеріалі простежується виразна лінгвокогнітивна тенденція: мовна прагматика війни маргіналізує ідею «компромісу» чи «заморожування конфлікту», кодуючи перемогу виключно як тотальне, фінальне подолання імперського агресора.

Найбільш динамічним середовищем трансформації зооморфних образів виступає жива мова військовослужбовців та волонтерського соціуму, зафіксована у повсякденній комунікації, чатах і медіапросторі, де традиційний архаїчний жах перед міфологічним антагоністом піддається прагматичному зниженню, іронізації та повній десакралізації. Ворожі позиції, фортифікації та розгалужені системи окопів в армійському сленгу найчастіше одержують зневажливі, знижені номінації («нори», «окопи», або загальномовні

пейоративи на кшталт «гадюшник», «оркостан»), що перетворюють образ небезпечного міфічного хижака на асоціальний, брудний і знеособлений елемент, натомість процеси мінування, фортифікаційного закріплення чи знищення ворожої техніки кодуються через жорсткі, прагматичні формулювання та професійні дії («засіяти мінами», «відпрацювати по цілі», «знищити розрахунок»), де сучасна воєнна реальність повністю витісняє абстрактні міфологеми, замінюючи їх прямим і дієвим сленгом протистояння. Водночас у публіцистичному та волонтерському дискурсі періодично актуалізуються розгорнуті метафоричні паралелі, де боротьба з окупаційними силами осмислюється як неминуче подолання архаїчного зла, що засвідчує живу спадкоємність міфопоетичних кодів у мовній свідомості нації.

Отже, функціонування архетипу Змія в цілісному просторі мілітарного дискурсу демонструє масштабну лінгвістичну адаптацію архаїчного коду. За такого підходу мова сучасної війни апропріює (привласнює) прадавню формулу страху й перетворює її на систему дискурсивних маркерів, що позиціонують ворога як абсолютне, але цілком прозаїчне зло, ліквідація якого є лише питанням тактичної та технічної доцільності.

У новітній українській художній прозі та поезії Росія та її військова машина описуються не просто як регулярна армія іншої держави, а як ірраціональна, слизка, повзуча маса, що прагне поглинути живий, упорядкований простір українського Космосу. Об'єктивуючись у мовній тканині художніх текстів, цей хтонічний образ розгортається через продуктивні образні комплекси на позначення ворога: «північний аспід», «череве гадини», «іржава гідра» та «повзуча чума». У воєнній ліриці агресор послідовно позбавляється людського обличчя, піддаючись радикальній дегуманізації. Його фізичний рух територією України кодується в категоріях тваринного чи демонічного існування — як «залишання отруйного слизу» або «кільця змія, що стискають міста» (Бик, 2017).

У художньому дискурсі ця рептилоїдна експансія Хаосу набуває конкретних лінеарних і просторових обрисів. Наприклад, в описі окупації та обстрілів кадри відеофіксації та знімки трансформуються у фольклорні метафори: колони ворожої бронетехніки на дорогах вербалізуються як «іржаві залізні луски» або «чорне кільчасте тіло», що заповзає в українські села. На семантичному рівні дієслова на позначення руху окупантів («суне», «повзе», «вгризається») витісняють антропоморфні предикати, остаточно закріплюючи за ворогом статус колективної, безликої потвори, чия єдина мета — анігіляція (знищення) «Свого» сакрального ландшафту. Така художня вербалізація виконує ключову лінгвопрагматичну функцію — вона переводить раціональний, паралізуючий страх перед мілітарною потужністю загарбника у вимір архаїчного міфу, де Хаос є масштабним, але принципово

здоланим. Українські автори, наділяючи російську військову машину рептилоїдними ознаками, актуалізують у колективній пам'яті готову міфопоетичну матрицю перемоги, де будь-який «хтонічний гад», що зазіхає на чужий Космос у слов'янській традиції, неминуче приречений на праведне змієборство та остаточну ліквідацію (Сливинський, 2023).

Яскравим прикладом такої концептуалізації є трансформація сприйняття військової техніки окупантів у медійному та художньому дискурсах. Танкові колони, що розтягуються українськими дорогами, у публіцистичній і поетичній рецепції втрачають свої суто техногенні характеристики й метафорично кодуються як агресивна зооморфна маса, що заповзає на територію держави. У цьому процесі сучасна бойова техніка на семантичному рівні позбавляється статусу індустріальних об'єктів і переосмислюється через архаїчну матрицю як вороже, хтонічне тіло, чий рух спрямований на знищення ландшафту та поглинання «Свого» простору (Крук, 2024).

У такому дискурсивному полі компаративні конструкції зі словника рептилій та плазунів (які умовно відсилають до архетипу Змія) актуалізують глибоку семантику підступності, непередбачуваності й прихованої динаміки загрози. Образна модель «затискання у кільця» лінгвістично кодує жорстку тактику ворожої облоги, блокування та інфраструктурного терору, трансформуючи відкритий фізичний простір («міські квартали») у стан онтологічної задухи.

У сучасних поетичних та публіцистичних рефлексіях хтонічна суть агресора експлікується через згущення образів бруду, гниття та деструкції. Ворог у цій когнітивній матриці маркується як сліпа, некерована, повзуча маса, яка не має іншої мети, окрім тотального пожирання живого простору й перетворення його на мертву субстанцію. Характерно, що ключовим лінгвокогнітивним маркером дегуманізації тут виступає ад'єктив (прикметник) «сліпа». Позбавлення ворога зору підкреслює його ірраціональну, сліпу, інстинктивну природу, яка повністю позбавлена людської свідомості, етики чи логіки.

На лексико-семантичному рівні поетичного й публіцистичного висловлювання відбувається важливе когнітивне заміщення: війна як складне, багатоаспектне суспільно-політичне явище повністю дераціоналізується і вербалізується через архаїчний зооморфний код аспіда чи гадини. У такий спосіб мовна свідомість механічно переводить ворога з категорії людей у статус хтонічної потвори, чия екзистенційна мета полягає в тотальній анігіляції та знищенні «Свого» сакрального цивілізаційного простору.

На семантичному рівні рух окупаційних сил вербалізується через архаїчні мотиви виверження та поглинання, де дії загарбників осмислюються не як свідомо військова стратегія суверенної держави, а як

механічний біологічний процес життєдіяльності гігантської хтонічної потвори. Використання подібних метафоричних рядів дозволяє мовній свідомості перевести війну з площини політичного конфлікту в площину екзистенційного протистояння порядку та первісного хаосу, де ворог функціонує виключно як носій руйнівної сили.

Окрему увагу в сучасній мілітарній та поетичній рефлексії привертає звернення авторів до ширшого міфологічного контексту, де для концептуалізації ворожої імперії залучаються універсальні образи світової культури (зокрема античні та біблійні матриці багатоголових потвор). У такому дискурсному полі етнотопоніми та маркери ворожої сили тісно переплітаються з архаїчними хтонічними номенами на зразок «гідри» чи «аспіда», утворюючи складний публіцистично-поетичний сплав.

Важливим лінгвокогнітивним зсувом у цій системі стає введення специфічних обставинних комплексів (як-от «у безсиллі») та звуконаслідувальних предикатів на позначення дій ворога. Якщо у класичних міфологічних сюжетах шипіння чи рухи потвори маркували її беззаперечну, смертоносну загрозу, то в новітній українській поезії та публіцистиці цей звуковий та поведінковий маркер навмисно десакралізується й перекодовується як пряма ознака агонії, слабкості та неминучої поразки.

Водночас використання специфічних метафоричних ад'єктивів (наприклад, «іржава» стосовно міфологічних істот-гігантів) виконує потужну семантичну функцію. Це дозволяє поєднати архаїчний образ із сучасними техногенними реаліями, підкреслюючи внутрішню деструкцію, технічну, моральну та історичну зношеність.

9. Висновки

У дослідженні здійснено комплексний лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний аналіз трансформації хтонічного архетипу Змія в українському просторі — від архаїчних моделей до його динамічної реактивації в сучасному мілітарному дискурсі. Узагальнення теоретичних напрацювань К. Я. Ербена (Erben, 2009), Я. Г. Махала (Máchal, 1918), В. М. Войтовича (Войтович, 2014), М. К. Дмитренка (Дмитренко, 2004) та Л. Ф. Дунаєвської (Дунаєвська, 1987) у синергії з новітніми розвідками з міфопоетики, сучасної архетипіки та літературного міфотворення Н. Дев'ятко (Deviatko, 2026), Ю. Кравченко (Кравченко, 2025), І. Сирко (Сирко, 2026), С. Журба (Журба, 2026) дозволило встановити, що Змій історично функціонував як універсальний маркер Хаосу. Деструкція та порушення сакральних кордонів Космосу, що вимагали ритуального втручання «героя-змієборця», а також залучення сучасної методологічної бази засвідчили

продуктивність інтерпретації цього міфопоетичного конфлікту через призму бінарних опозицій, сакралізації просторових орієнтирів (зокрема концепту межі) та розгортання екзистенційного досвіду в художньому дискурсі.

Доведено, що в сучасних текстах відбулася суттєва ревіталізація та функціональна переорієнтація цього образу. Встановлено, що в межах досліджуваної вибірки, яка охоплює поетичні твори С. Жадана (Жадан, 2023), Г. Крук (Крук, 2024), С. Поваляєвої (Поваляєва, 2018), О. Бика (Бик, 2017), а також публіцистичний медіадискурс, архаїчний код трансформувався з пасивного елемента фольклорної традиції на активний засіб ідеологічного конструювання. Якщо у фольклорі Змій поставав переважно як уособлення абстрактного зла, то в сучасній військовій парадигмі цей образ набуває функції конкретного вербального засобу дегуманізації агресора.

Виявлено, що в художній рецепції та медіадискурсі активно використовуються змієморфні й хтонічні метафоричні комплекси на позначення ворога та його військово-технічного потенціалу. Ці образи перегукуються з традиційними казковими й демонологічними мотивами та функціонують не лише як засіб мовної дегуманізації агресора, а й як спосіб психологічного «опредметнення» страху. Позбавляючи агресора людських ознак і наділяючи його хтонічними властивостями — отруйністю, неконтрольованою руйнівною силою, ознаками деструктивної біомаси, — автори структурують хаотичну реальність війни у зрозумілі міфопоетичні категорії, у межах яких поразка ворога-Змія постає як онтологічно зумовлена.

Аналіз засвідчив, що в обох сегментах відбувається глибокий когнітивний зсув: суб'єктом «змієборства» перестає бути індивідуальний герой, ним стає колективне ціле — українська нація та її Сили оборони. Мовна об'єктивація цього процесу маркує російсько-українську війну як екзистенційну, метафізичну битву за відновлення світопорядку, де боротьба набуває ознак сакрального ритуалу очищення простору від носіїв «московської хтонії». Це підтверджує, що мова війни активно апропріює архаїчні матриці для легітимації боротьби та зміцнення морального духу соціуму.

Перспективи подальшого розроблення наукової проблеми пов'язані з дослідженням того, як саме інтегральні процеси поєднання фольклорної картини світу з викликами війни формують нову «цифрову міфологію». Окремим прогностичним вектором визначаємо лінгвокультурологічний аналіз трансформації концепту «Свого» етнічного ландшафту, який під тиском мілітарної експансії Хаосу стає межовим простором, що потребує постійного вербального та фізичного захисту. Також науковий інтерес становить системне вивчення жанрових модифікацій: від класичних замовлянь, які були приватною магичною практикою, до новітніх «цифрових молитов» у мережевому дискурсі, що функціонують як колективна

вербальна зброя, експлікуючи прагматичний потенціал ревіталізованих архаїчних кодів як надійних інструментів ментального спротиву нації.

Література

1. Бик Олексій 2017. *Вірші на руці: поезії*. Київ: Видавництво Сергія Пантюка.
2. Войтович Валерій 2014. *Українська міфологія. Енциклопедія народних вірувань*. Київ: ФОП Стебеляк.
3. ГФК 1984. *Геройко-фантастичні казки / упоряд., передм. та приміт. І. П. Березовського; відп. ред. Д. В. Павличко*. Київ: Дніпро.
4. Дмитренко Микола 2004. *Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми*. Київ: Сталь.
5. Дунаєвська Лідія 1987. *Українська народна казка*. Київ: Вища школа.
6. Жадан Сергій 2023. *Скрипниківка*. Чернівці: Видавець Померанцев Святослав.
7. Журба Світлана 2026. Автобіографічний наратив в українській та зарубіжній модерністській прозі. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 5/2: с. 248–260. <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2026-2-248-260>
8. Кононенко Олексій уклад. 2025. *Українські народні казки. Казки про чортів, відьом та надприродні явища*. Харків: Фоліо.
9. Кравченко Юлія 2025. Особливості оніричних мотивів у сучасній українській малій прозі. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 4/2: с. 190–202. <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2025-2-190-202>
10. Крук Галина 2024. *Стається і не перестає*. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га.
11. Меньок Віра – Періг Юлія 2025. Сакральний простір пам'яті у романі Анджея Стасюка «Ріка дитинства». *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 4/3: с. 185–204. <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2025-3-185-204>
12. Поваляєва Світлана 2018. *Після Криму: поезії*. Львів: Видавництво Старого Лева.
13. Сирко Ірина 2026. Інтерпретація теми безумства в романній творчості Вальтера Скотта. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 5/2: с. 301–315. <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2026-2-301-315>
14. Сливинський Остап упоряд. 2023. *Поміж сирен. Нові вірші війни: антологія української поезії 2022–2023*. Харків: Vivat.
15. Deviatko, Nataliia 2026. Genre and stylistic features of fantasy works and the terminological history of the genre's formation. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 5/2: pp. 28–44. <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2026-2-28-44>
16. Eliade, Mircea 1954. *The Myth of the Eternal Return: Cosmos and History*. Translated from the French by Willard R. Trask. Princeton: Princeton University Press.
17. Erben, Karel Jaromír 2009. *Slovanské bájesloví / eds. Černý, Marcel – Kaleta, Petr – Bechyňová, Věnceslava*. Praha: Etnologický ústav AV ČR – Slovanský ústav AV ČR.
18. Lévi-Strauss, Claude 1958. *Anthropologie structurale*. Paris: Plon.
19. Máchal, Jan 1918. Slavic mythology. In: Gray, Louis Herbert – Moore, George Foot eds. *The mythology of all races. Volume III: Celtic, Slavic*. Boston: Marshall Jones Company, pp. 215–330.

References

1. Byk, Oleksii 2017. *Virshi na rutsi: poezii* [Poems on the hand: poetry]. Kyiv: Vydavnytstvo Serhiia Pantiuka. (In Ukrainian)
2. Voitovych, Valerii 2014. *Ukrainska mifolohiia. Entsyklopediia narodnykh viruvan* [Ukrainian mythology. Encyclopedia of folk beliefs]. Kyiv: FOP Stebeliak. (In Ukrainian)
3. HFK 1984. *Heroiko-fantastychni kazky* [Heroic and fantastic tales] / compiled, with a foreword and notes by I. P. Berezovskyi; editor in charge D. V. Pavlychko. Kyiv: Dnipro. (In Ukrainian)
4. Dmytrenko, Mykola 2004. *Ukrainska folklorystyka druhoi polovyny XIX stolittia: shkoly, postati, problemy* [Ukrainian folklore studies of the second half of the nineteenth century: schools, figures, problems]. Kyiv: Stal. (In Ukrainian)
5. Dunaievska, Lidiia 1987. *Ukrainska narodna kazka* [Ukrainian folk tales]. Kyiv: Vyshcha shkola. (In Ukrainian)
6. Zhadan, Serhii 2023. *Skrypnykivka* [Skrypnykivka]. Chernivtsi: Vydavets Pomerantsev Sviatoslav. (In Ukrainian)
7. Zhurba, Svitlana 2026. Avtobiohrafichnyi naratyv v ukrainskii ta zarubizhnii modernistskii prozi [Autobiographical narrative in Ukrainian and foreign modernist prose]. *Acta Academiae Beregsiensis, Philologica* 5/2: pp. 248–260. <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2026-2-248-260> (In Ukrainian)
8. Kononenko, Oleksii comp. 2025. *Ukrainski narodni kazky. Kazky pro chortiv, vidom ta nadprzyrodni yavyshta* [Ukrainian folk tales: Tales of devils, witches, and supernatural phenomena]. Kharkiv: Folio. (In Ukrainian)
9. Kravchenko, Yuliia 2025. Osoblyvosti onirychnykh motyviv u suchasni ukrainskii malii prozi [Peculiarities of oneiric motifs in modern Ukrainian short prose]. *Acta Academiae Beregsiensis, Philologica* 4/2: pp. 190–202. <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2025-2-190-202> (In Ukrainian)
10. Kruk, Halyna 2024. *Staietsia i ne perestaie* [It happens and does not stop]. Kyiv: A-ba-ba-ha-la-ma-ha. (In Ukrainian)
11. Meniok, Vira – Perih, Yuliya 2025. Sakralnyi prostir pamiaty u romani Andzheia Stasiuka «Rika dytynstva» [The sacred space of memory in Andrzej Stasiuk's novel "The River of Childhood"]. *Acta Academiae Beregsiensis, Philologica* 4/3: pp. 185–204. <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2025-3-185-204> (In Ukrainian)
12. Povalyaeva, Svitlana 2018. *Pislia Krymu: poezii* [After Crimea: poetry]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva. (In Ukrainian)
13. Syrko, Iryna 2026. Interpretatsiia temy bezumstva v romanni tvorchosti Valtera Skotta [Interpretation of the theme of madness in Walter Scott's novels]. *Acta Academiae Beregsiensis, Philologica* 5/2: pp. 301–315. <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2026-2-301-315> (In Ukrainian)
14. Slyvynskiy, Ostap, ed. 2023. *Pomizh syren. Novi virshi viiny: antolohiia ukrainskoi poezii 2022–2023* [Between the sirens: new poems of war. An anthology of Ukrainian poetry, 2022–2023]. Kharkiv: Vivat. (In Ukrainian)

15. Deviatko, Nataliia 2026. Genre and stylistic features of fantasy works and the terminological history of the genre's formation. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica* 5/2: pp. 28–44. <https://doi.org/10.58423/2786-6726/2026-2-28-44>
16. Eliade, Mircea 1954. *The Myth of the Eternal Return: Cosmos and History*. Translated from the French by Willard R. Trask. Princeton: Princeton University Press.
17. Erben, Karel Jaromír 2009. *Slovanské bájesloví* [Slavic mythology] / eds. Černý, Marcel – Kaleta, Petr – Bechyňová, Věnceslava. Praha: Etnologický ústav AV ČR – Slovanský ústav AV ČR. (In Czech)
18. Lévi-Strauss, Claude 1958. *Anthropologie structurale*. Paris: Plon. (In French)
19. Máchal, Jan 1918. Slavic mythology. In: Gray, Louis Herbert – Moore, George Foot eds. *The mythology of all races. Volume III: Celtic, Slavic*. Boston: Marshall Jones Company, pp. 215–330.

Міфопоетичний архетип Змія як лінгвокогнітивна матриця хаосу: від фольклорної традиції до мілітарного нарративу сьогодення

Кондратюк Ольга. Уманський національний університет, кафедра української мови та методики її навчання, здобувачка ступеня доктора філософії. kondratiuk.o4@gmail.com, ORCID: 0009-0008-9014-656X.

У статті досліджено трансформацію прадавнього міфологічного коду в сучасному мовному просторі України. Метою роботи є комплексне розкриття семантичних зрушень та лінгвокогнітивних особливостей переходу архетипу Змія з фольклорного контексту в сучасний військово-інформаційний простір. Матеріал дослідження становлять українські фольклорні тексти (казки, замовляння, легенди), поетичний доробок сучасних авторів (С. Жадан, Г. Крук, С. Поваляєва, О. Бик) та вітчизняний мілітарний дискурс (офіційні медіатексти, гасла, військовий сленг). Предметом виступають мовні засоби та лінгвокогнітивні механізми об'єктивації архетипу Змія як матриці Хаосу. Для досягнення поставленої мети використано комплекс наукових методів: лінгвокогнітивний та концептуальний аналіз — для виявлення ментальних структур і лінгвокультурних констант; елементи критичного дискурс-аналізу — для вивчення прагматичного потенціалу мілітарних текстів, а також описовий метод із прийомami контекстуально-семантичного інтерпретування мовних одиниць.

У результаті дослідження сформульовано висновки: в архаїчній свідомості лінгвокогнітивна матриця Змія історично уособлювала первісний хаос, хтонічну руйнацію, загрозу безпеці та порушення сакральних кордонів. Установлено, що в умовах сучасної війни відбулася потужна реактивація цього архетипу: образ ворога концептуалізується через змієморфні метафори — «двоголова гідра», «змійне лігво», «московський аспід», а боротьба з ним лінгвістично маркується як сакральне змієборство. Аналіз творів сучасних українських поетів засвідчив, що архетип Змія виступає ключовим інструментом дегуманізації агресора, трансформуючи раціональний страх у міфопоетичну матрицю неминучої перемоги. Доведено, що використання таких мовних засобів маркує лінію фронту як межу між Космосом (порядком) і Хаосом, перетворюючи архаїчний код на динамічний інструмент конструювання нових смислів та психологічного захисту соціуму. Перспективи

подальших досліджень полягають у порівняльному аналізі міфопоетичної матриці Хаосу в українському та інших європейських мілітарних наративах, а також у вивченні інших зооморфних архетипів, що актуалізувалися в дискурсі сучасної війни.

Ключові слова: архетип, Змій, лінгвокогнітивна матриця, Хаос, мілітарний наратив, методи дослідження, зміборство.

The mythopoetic archetype of the Serpent as a linguocognitive matrix of chaos: from folklore to the contemporary military narrative

Olha Kondratiuk. Uman National University, Department of Ukrainian Language and Methods of Its Teaching, PhD student. kondratiuk.o4@gmail.com, ORCID: 0009-0008-9014-656X.

The article examines the transformation of an ancient mythological code in the contemporary linguistic space of Ukraine. The aim of the study is to provide a comprehensive analysis of the semantic shifts and linguocognitive features involved in the transition of the Serpent archetype from the folkloric context to contemporary military and information discourse. The material of the study comprises Ukrainian folklore texts (fairy tales, incantations, and legends), the poetry of contemporary authors (S. Zhadan, H. Kruk, S. Povalyaeva, and O. Byk), and contemporary Ukrainian military discourse (official media texts, slogans, and military slang). The study focuses on the linguistic means and linguocognitive mechanisms through which the Serpent archetype is represented as a matrix of Chaos. To achieve this aim, the study employs a range of research methods: linguocognitive and conceptual analysis to identify mental structures and linguocultural constants; elements of critical discourse analysis to examine the pragmatic potential of military texts; and a descriptive method combined with contextual and semantic interpretation of linguistic units.

The findings indicate that, in archaic consciousness, the linguocognitive matrix of the Serpent historically embodied primordial chaos, chthonic destruction, threats to security, and the violation of sacred boundaries. The study shows that, in the context of the current war, this archetype has undergone significant reactivation: the image of the enemy is conceptualised through serpent-like metaphors such as “two-headed hydra”, “serpent’s lair”, and “Moscow asp”, while the struggle against the enemy is linguistically framed as sacred serpent-slaying. An analysis of the works of contemporary Ukrainian poets demonstrates that the Serpent archetype functions as an important means of dehumanising the aggressor, transforming rational fear into a mythopoetic model of inevitable victory. The use of such linguistic means also frames the front line as a boundary between Cosmos (order) and Chaos, transforming an archaic code into a dynamic instrument for constructing new meanings and reinforcing society’s psychological resilience. Further research may focus on a comparative analysis of the mythopoetic matrix of Chaos in Ukrainian and other European military narratives, as well as on other zoomorphic archetypes that have been reactivated in the discourse of the current war.

Keywords: archetype, Serpent, linguocognitive matrix, Chaos, military narrative, research methods, serpent-slaying.

A Kígyó mitopoétikai archetípusa mint a káosz lingvokognitív mátrixa: a folklórhagyománytól a kortárs katonai narratíváig

Kondratiuk Olga. Umanyi Nemzeti Egyetem, Ukrán Nyelvi és Nyelvoktatás-módszertani Tanszék, PhD-hallgató. kondratiuk.o4@gmail.com, ORCID: 0009-0008-9014-656X.

A tanulmány egy ősi mitológiai kód átalakulását vizsgálja a mai ukrán nyelvi térben. A kutatás célja annak feltárása, hogy a Kígyó archetípusa miként került át a folklór világából a kortárs katonai és információs diskurzusba, és milyen szemantikai, illetve lingvokognitív változások kísérték ezt a folyamatot. A vizsgálat anyagát ukrán folklórszövegek (mesék, ráolvasások és legendák), kortárs szerzők költészete (S. Zhadan, H. Kruk, S. Povalyaeva és O. Byk), valamint a mai ukrán katonai diskurzus, ezen belül hivatalos médiaszövegek, katonai jelszavak és szleng alkotják. A kutatás középpontjában azok a nyelvi eszközök és lingvokognitív mechanizmusok állnak, amelyek révén a Kígyó a Káosz szimbolikus megjelenítőjeként jelenik meg. A kitűzött cél elérése érdekében a tanulmány több módszert alkalmaz: lingvokognitív és konceptuális elemzést a mentális struktúrák és lingvokulturális sajátosságok feltárására; a kritikai diskurzuselemzés egyes elemeit a katonai szövegek pragmatikai szerepének vizsgálatára; valamint leíró módszert, amelyet a nyelvi egységek kontextuális és szemantikai értelmezése egészít ki.

Az eredmények szerint az archaikus gondolkodásban a Kígyó lingvokognitív mátrixa az őskáoszt, a khthonikus pusztítást, a fenyegetést és a szakrális határok megsértését testesítette meg. A jelenlegi háború kontextusában ez az archetípus ismét erőteljesen aktivizálódott: az ellenséget olyan kígyószerű metaforák segítségével jelenítik meg, mint a „kétfejű hidra”, a „kígyófészek” vagy a „moszkvai áspiskígyó”, míg az ellene folytatott küzdelem nyelviileg szakrális kígyóölésként értelmeződik. A kortárs ukrán költők műveinek elemzése azt mutatja, hogy a Kígyó-archetípus az agresszor dehumanizálásának egyik fontos eszköze: a félelmet egy olyan mitopoétikai modellbe rendezi, amelyben az ellenség legyőzhető, a győzelem pedig elkerülhetetlennek tűnik. Az ilyen nyelvi eszközök a frontvonalat egyúttal a Kozmosz, vagyis a rend, valamint a Káosz közötti határként jelenítik meg. Az archaikus kód így a mai diskurzusban új jelentések létrehozásának és a társadalmi ellenálló képesség erősítésének eszközévé válik. A további kutatások egyik lehetséges iránya a Káosz mitopoétikai mátrixának összehasonlító vizsgálata az ukrán és más európai katonai narratívákban, valamint más, a jelenlegi háborús diskurzusban újraaktiválódott zoomorf archetípusok elemzése.

Kulcsszavak: archetípus, Kígyó, lingvokognitív mátrix, Káosz, katonai narratíva, kutatási módszerek, kígyóölés.